

Марія ШЕПЕЛЬОВА
кандидат психологічних наук,
в. о. завідувача лабораторії психології творчості,
Інститут психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України,
м. Київ

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розвиток критичного мислення здобувачів вищої освіти, що є складовою гнучких навичок (soft skills), має бути одним із пріоритетних завдань підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності у сучасних умовах.

Як зазначає В. О. Моляко, «підготовка до творчої діяльності має бути органічно вплетена як у процеси навчання, так і у повсякденне професійне життя. Тобто творчість має стати нормою професійної діяльності і нормою підготовки до неї, а отже кожен спеціаліст має бути творчим спеціалістом, хоча звісно, рівні творчої діяльності завжди будуть різними, оскільки у кожному конкретному випадку творчі можливості у кожного конкретного працівника детерміновані його здібностями, обдарованістю, талантом» [1, С. 359–360].

З метою виявлення проявів критичного мислення у студентів-психологів нами проведено дослідження, присвячене вивченню особливостей розуміння студентами невизначених ситуацій.

Дослідження проводилося серед студентів Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського протягом 2022/2023 навчального року. Вибірку склали студенти-психологи I (n=32), III (n=34), IV (n=21), V (n=5), VI (n=10) курсів та студенти III курсу спеціальності «соціальна робота» (n=6) денної та заочної форм навчання. Загальна кількість досліджуваних – 106 осіб. Для виявлення проявів критичного мислення у студентів-психологів при вирішенні експериментальних завдань ми використали метод контент-

аналізу.

Матеріалом дослідження виступила задача, запропонована В. О. Моляко у блоці завдань для діагностики творчого мислення. Кількість варіантів відповідей, які міг дати студент, не обмежувалася. З аналізом вирішення студентами трьох інших задач з цього циклу можна ознайомитися у наших попередніх публікаціях [2; 3; 4].

Умову задачі сформульовано так: *«Пан К. серед ночі пробирався в гараж свого сусіда й заливав в бензобак його автомобіля бензин. Яку каверзу задумав пан К.?»*. Відчуття невизначеності створюється завдяки умові цієї задачі, оскільки її особливістю є парадоксальність дій головного учасника та їх інтерпретація, що пропонується у запитанні *«Яку каверзу задумав пан К.?»*. Досліджуваним необхідно пояснити наміри головного учасника з огляду на дефіцит необхідної інформації і парадоксальність, не задану безпосередньо в умові задачі, а лише у запитанні. У цьому й має проявитися критичність мислення (можливо заливати бензин сусіду – це не обов'язково каверза?).

Відповіді на запропоновану задачу дали 98 студентів, 8 осіб її пропустили. Деякі студенти дали кілька відповідей – 2 відповіді (8 осіб), 3 відповіді (5 осіб), отже у результаті ми отримали 129 відповідей від 98 студентів, які й підлягали подальшому аналізу. Отримані відповіді ми розподілили за частотою появи у роботах студентів.

1. Найбільш розповсюдженим серед досліджуваних є пояснення, що пан К. залив у машину сусіда не той тип палива і хотів у такий спосіб зіпсувати двигун. Подібні відповіді дали 40 студентів (38%). Наприклад: *«Ймовірно машина сусіда на дизельному пальному, і Пан К. заливає бензин аби машина сусіда зламалася, щоб той їздив громадським транспортом, адже Пан К. заздрить йому»*.

2. Дещо менш розповсюдженим є варіант відповіді, у якому припускається, що бензин був поганої якості чи спеціально зіпсований, що також призведе до псування двигуна – 21 відповідь (20%). Наведемо

приклади таких відповідей: *«Змішав бензин з чимось, що може нашкодити автомобілю»*; *«Можливо паливо було неякісним»*.

3. Менш розповсюдженим варіантом відповіді, але віднесеним до цієї ж категорії за змістом, а саме – *«бажання зіпсувати машину сусіда»*, є припущення про намір пана К. підірвати чи спалити машину сусіда – 8 осіб (8%). Ось деякі приклади подібних пояснень: *«Можливо, він хотів повністю заповнити бензобак щоб створити умови для вибуху»*; *«Пан К планував влаштувати підпал сусідської автівки, замаскувавши це під побутовий вибух»*.

4. До цієї ж категорії за змістом, можемо віднести відповіді, у яких констатується лише намір пана К. зіпсувати автомобіль сусіда, без роз'яснення яким саме чином бензин міг нашкодити машині – 4 особи (4%). Наведемо приклади таких відповідей студентів: *«Пан К. хотів аби машина сусіда зламалася»*, *«Можливо, щоб зранку не завелась машина»*.

5. Далі розглянемо відповіді досліджуваних, віднесені нами до іншої категорії – *«бажання підставити сусіда»*.

Пояснення такого типу дали 12 студентів (11%). Ватро відзначити, що зі зменшенням частоти появи певних варіантів відповідей серед досліджуваних, а отже зі підвищенням їх оригінальності, збільшується також і варіативність описів. Наведемо можливі сценарії підстави сусіда, запропоновані студентами: *«Через декілька днів він звернеться у поліцію та повідомить про викрадення багатьох каністр бензину, а самі каністри будуть знайдені у сусіда»*; *«Щоб дружина сусіда думала, що той нікуди не їздить, або їздить на іншому засобі, а отже, в нього є що приховувати»*..

6. Наступними розглянемо відповіді досліджуваних, віднесені нами до іншої категорії – *«бажання вплинути на психічний стан сусіда»*. Сюди віднесені такі припущення, як бажання збити з толку, звести з розуму, викликати сумніви щодо власного психічного стану тощо – 8 студентів (8%). Для ілюстрації наведемо декілька прикладів: *«Пан К. намагається викликати в сусіда “галюцинації”, щоб сусід почував себе божевільним і думав, що*

бензин з'являється сам собою»; «Пан К. хотів, щоб сусід подумав, що в нього щось з пам'яттю і він не пам'ятає коли заїздив на заправку. Сусід взяв в борг в нього гроші, скаже що віддавав і він не пам'ятає».

7. Інша категорія, яку ми виділили має умовну назву «добра справа». Вона є досить нечисельною – 5 відповідей (5%) але, разом з тим, дуже важливою, оскільки позитивна спрямованість є однією з сутнісних характеристик творчого мислення. Наведемо приклади таких відповідей: *«Ну чому відразу каверзну, можливо він навпаки робив добро»; «Можливо тому, що Пан .К вирішив зробити добро сусіду»; «Хотів поділитися бензином»; «Пан К. пообіцяв заправити його машину – вирішив зробити сюрприз».*

8. Дуже важливою для дослідження творчого мислення є виокремлена нами категорія «жарт» – 6 студентів (6%), у якій вчинок пана К. пояснюється наміром пожартувати над сусідом або виграти спір. Усі варіанти відповідей, що належать до цієї категорії, заслуговують на увагу: *«Добрий жарт! У них був гральний спір, що пан К. зможе потрапити в гараж сусіда поки той спить, а пан К. хотів щоб сусід зрозумів свій програш неочікувано, виїжджаючи з гаражу на роботу, помітивши відмітку бензина»; «При наступній зустрічі з сусідом пан К. міг би поцікавитися, чи хоче той аби бак його автівки в момент наповнився бензином. Сусід сказав би «Звісно, хто ж не хоче». А пан К. у відповідь мовив би: «Добре, твоє бажання здійснено, перевіряй» і загадково кинувши погляд на сусіда, мовчки пішов геть, залишивши того в шоці».*

Розглянемо також і поодинокі (нечисельні) відповіді досліджуваних. Бажанням стимулювати поїздку сусіда пояснюють ситуацію 2 студенти (2%), що віднесено нами до категорії «власна користь». Бажання змусити сусіда звернутися за ремонтом і заробити на цьому бачать у діях пана К. (категорія «власна користь») 3 студенти (3%). Є також і оригінальне припущення, що у пана К. шизофренія (1 особа). Можливістю зіпсувати одяг через надлишкову заправку пояснює каверзу пана К. 1 досліджуваний. Суто прагматичне пояснення, що пан К. хотів сам скористатися автомобілем – 1 досліджуваний

(категорія «власна користь»). Також 4 особи дали помилкові, незавершені чи нелогічні відповіді, 8 осіб від відповіді утрималися.

Отже, за результатами контент-аналізу ми виокремили такі змістові категорії у вирішенні досліджуваними запропонованої задачі: бажання зіпсувати машину сусіда (59%); бажання підставити сусіда (11%); бажання вплинути на психічний стан сусіда (6%); жарт (5%); власна користь (5%); добра справа (4%); помилкова відповідь (3%); відсутність відповіді (6%).

Відповіді давалися студентами у формі: простої констатації, без роз'яснення – 22 студенти (21%); короткого пояснення ситуації – 43 студенти (41%); розгорнутого пояснення ситуації і вчинку пана К. – 31 особа (29%).

У деяких роботах зазначаються психологічні мотиви вчинку пана К. (такі як заздрість, помста, бажання провчити сусіда, ненависть до нього або ж бажання зробити добру справу – 16 осіб (15%).

Спрямовуючи фокус аналізу результатів проведеного дослідження на проявах критичного мислення, можемо констатувати, що їх демонструє невелика кількість студентів (11 осіб), а саме: 5 студентів (5%), відповіді яких віднесено до категорії «добра справа» і 6 студентів (6%), відповіді яких належать до категорії «жарт», поставивши під сумнів «каверзність» вчинку пана К чи переведення її у жартівливий формат. Отримані результати переконливо свідчать про необхідність впровадження психолого-педагогічних засобів розвитку творчого мислення, зокрема його критичності, в освітній процес ЗВО.

Список використаних джерел

1. Моляко В. О. Творча конструктологія (пролегомени). К.: Освіта України, 2007. 368 с.
2. Моляко В. О., Шепельова М. В. Прояви творчого мислення при розв'язуванні студентами експериментальних ситуацій з високим ступенем невизначеності. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2023. №2. С. 24–29.
3. Шепельова М. В. Вплив суб'єктивних орієнтирів на розуміння студентами невизначених ситуацій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Психологія. 2023. Т. 34 (73), №1.
4. Шепельова М. В. Прояви творчості у розумінні студентами невизначених ситуацій. *Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності*: матеріали XXIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ,

30 травня 2023 року. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023.
С. 123–129.